

En snusfornuftig afhandling om Origenes' kristologi og soteriologi¹

Anders Klostergaard Petersen

Abstract: In the context of Danish studies of Origen, Anders-Christian Jacobsen's thesis for the attainment of the higher doctoral degree marks a significant event. It is the first comprehensive Danish work on Origen since Hal Koch's *Pronoia und Paideusis* (1932). Yet, the thesis promises more than it can accomplish. I criticise the book for falling short on two accounts. First, throughout the book there is a continuous self-claimed conflation of Origen's use of allegorisation with Jacobsen's method, since he advocates the view that in order to grasp Origen one has to adopt his method. Second, by focusing narrowly on works pertaining to the discussion of Origen's Christology and soteriology the author eclipses that scholarly trajectory which during the last forty years has provided significant insight into Origen's epistemology. The question is never posed whether the asserted unity of the Christology is a reflection of the underlying Platonic epistemology or vice-versa. Finally, Jacobsen emphasises how his thesis provides a methodological novum by introducing a clear-cut distinction between the addressees of Origen's Homilies ('simple Christians') and the recipients of his Biblical Commentaries ('spiritually mature Christians'). Yet, this distinction originates in Karen Jo Torjesen's *Hermeneutical Procedure and Theological Method in Origen's Exegesis* (Berlin and New York, DeGruyter 1986, p. 61).

Keywords: Origen – Epistemology – Christology – Soteriology – Karen Jo Torjesen.

Anders-Christian Jacobsen har i mange år beskæftiget sig med Origenes. I 1999 forsvarede han en Ph.d.-afhandling om opstandelsesanke og antropologi hos Irenæus og Origenes, som han siden har fulgt op med artikler om enkelttemaer hos Origenes og senest en disputatsafhandling til forsvar for den teologiske doktorgrad. Temaet er beslægtet med den tidligere afhandling, men fokus rettes nu mod kristologi og soteriologi og indskrænkes til Origenes.

Foruden introduktion (s. 13-17) og konklusion (s. 336-339) er afhandlingen bygget op om tre hoveddele. Den første del omhandler indledende spørgsmål og metode samt en kort forskningshistorisk

1. Anders-Christian Lund Jacobsen, *Christ – The Teacher of Salvation. A Study of Origen's Christology and Soteriology* (Münster: Aschendorff 2015). Denne review-artikel er en udvidet version af min opposition ex auditorio ved det mundtlige forsvar for afhandlingen d. 27. februar 2015, Aarhus Universitet.

oversigt (s. 20-33). Hertil kommer en kronologisk oversigt over Origenes' skrifter (s. 34-41) og en introduktion til genre- og modtager-spørgsmål (s. 42-55). Så følger en redegørelse for transmissionsspørgsmålet i forhold til de enkelte skrifter, som er helt afgørende, når det drejer sig om Origenes, fordi vi for en række skrifers vedkommende kun har dem sekundært overleveret gennem Hieronymus' og Rufinus' latinske versioner. For den sidstes vedkommende endog med betydelig usikkerhed vedrørende interpolationer og tillem্পninger af den latinske tekst til hans egen teologiske dagsorden (s. 56-74). Denne første del afsluttes med en drøftelse af Origenes' allegoriske og noetiske tekstudlægning (s. 75-102). Bogens anden hoveddel er en tematisk inddelt fortolkning af de enkelte skrifter og strækker sig over 150 sider (s. 104-257). I den tredje del leverer Jacobsen, hvad han kalder en systematisk præsentation af Origenes' kristologi og soteriologi (s. 260-335). Denne tredje del falder i to hovedafsnit, hvor det første beskæftiger sig med Origenes' teologiske system (s. 260-272), mens det andet retter fokus mod undersøgelsens centrale tema, kristologi og soteriologi hos Origenes. Det kan selvsagt ikke undgås, at der er en del stof i denne del, der falder sammen med gennemgangen af de enkelte skrifter i afhandlingens anden hoveddel.

Foruden hovedteksten rummer bogen en oversigt over primærlitteratur, hvor kun Origenes' værker gengives i de relevante tekstkritiske udgaver, mens man for øvrige antikke tekster (undtaget er von Arnims *Stoicorum Veterum Fragmenta*, som gengives forkert som *Stoic Veterum Fragmenta*) må nøjes med engelsk titel og forkortelse. Dertil kommer sekundærlitteratur, et indeks med henvisninger til primærlitteratur og endelig et emne- og navneregister. Det er dog kun et udvalg af forskere, hvis litteratur der refereres til i afhandlingen, som optræder i registeret.

Afhandlingen er båret af tre grundlæggende teser, som formuleres prisværdigt kort (s. 15f; let omskrevet gentaget s. 336) I den første tese hævdes det, at Origenes' kristologi og soteriologi rummer en række forskellige udtryk, men at der bag mangfoldigheden optræder en enhed, der finder udtryk i Origenes' tanke om Logos' virke. Den anden hovedtese er forbundet med den første. Her argumenteres pleonastisk udtrykt, at Origenes' kristologi og soteriologi først lader sig tænke som 'kohærent enhed', når de er begrebet i deres mangfoldighed og kompleksitet og ikke omvendt. Hertil føjes den egentlige pointe, som måske derfor også burde have været trukket klarere frem, at mangfoldigheden i udtryk er et resultat af, at Origenes i sine værker henvender sig til forskellige modtagere. I tredje hovedtese hævdes det, at kristologisk og soteriologisk kompleksitet og mangfoldighed negativt og positivt har gjort dem til en virkningshistorisk afgørende

kilde til indflydelse på den følgende dogmedannelse og til genstand for fortsat inspiration. Hvor de to første teser fint lader sig drøfte, har jeg vanskeligere ved at se, hvordan den tredje tese dels lader sig forstå som tese, dels skal kunne gøres til genstand for videnskabelig diskussion. Jacobsen gør det heller ikke klart, om han tænker forholdet virknings- eller receptionshistorisk.

Afhandlingen er velkomponeret og sproget generelt mundret, om end sine steder noget tungt. Der er prisværdigt få fejl i bogen, men enkelte optræder (se fx s. 25 'Liese' for Lieske og s. 121 øverst). Til de ufrivilligt komiske hører forfatterens taksigelse for den inspiration, han har høstet fra sine systematisk-teologiske kolleger "who create a good environment for research" (s. 5). Det er muligt; men mon dog ikke der skulle have stået 'good'? Flere steder i bogen forveksles engelsk 'motif' med 'motive', hvor det sidste bruges i det førstes betydning (se fx s. 273.280.329), ligesom der byttes om på brud og brudgom i henvisningen til Højsangen (s. 325). Det er dog småting i forhold til de knap 375 sider, afhandlingen består af.

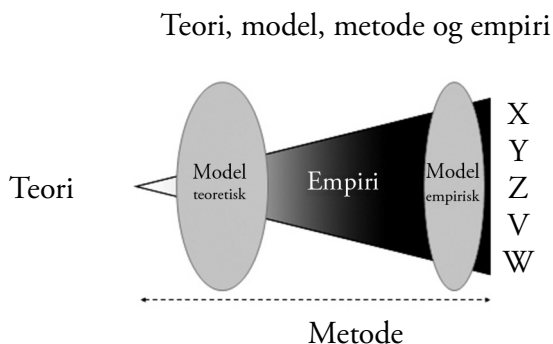
Snusfornuft som fortolkningsdrive: Videnskabsteoretiske problemer i afhandlingen

En svaghed i afhandlingen, som går igen på en række forskellige niveauer, er dens mangel på klar teori og en tilsvarende usikkerhed omkring fremstillingen af metode. Begrebet teori optræder intet sted i bogen, skønt forudsætningen for at tale om metode må være, at man har en klar teori, og at der aflægges regnskab for den. Der er parallelt hermed heller ikke nogen drøftelse af, hvilke modeller Jacobsen filtrerer sin teori gennem. Problemet stikker imidlertid dybere end en manglende videnskabsfilosofisk faibles. For når Jacobsen henviser til sin metode, hævder han et sammenfald med Origenes' metode, nemlig allegoresen. Men dertil er i alle tilfælde to ting at sige. For det første udgør allegorese hos Origenes både en teori om verdens beskaffenhed og en metode. I teoretisk sammenhæng er den et fortættet udtryk for Origenes' grundlæggende platonisme, mens den metodisk udgør det afgørende greb bag Origenes' tekstfortolkning. Det er imidlertid vigtigt at skelne mellem de to, for ikke alene er det niveau et (det teoretiske plan), som muliggør bevægelsen til niveau to (det metodiske plan), men det er også en forudsætning for det. For det andet repræsenterer allegoresen rigtignok Origenes' metode, men den kan dårligt udgøre Jacobsens tilgang. En ting er teoretisk at vise, hvad der er på spil hos Origenes, og hvordan en plausibel socio-

kulturel kontekst (fra et *emic* perspektiv) kan have set ud, inden for hvilken hans forfatterskab i dag kan fremstå som meningsfuldt. Noget andet er, hvordan et moderne videnskabeligt perspektiv skal bringes i anvendelse på det fortidige materiale. Det er ikke klart i bogen: "To understand Origen's Christology and soteriology the allegorical hermeneutics that he himself has developed must be employed" (s. 16). Uklarheden forstærkes af psykologiseringer: "I thus attempt to 'reconstruct' a coherent Christology and soteriology as I imagine it must have looked to Origen's inner eye" (s. 17). Indtrykket af nutidig snusfornuft som 'metode' bestyrkes af en anden programmerklæring:

The single quotation marks around 'reconstruct' denote the natural supposition that such a systematic Christology and soteriology can only have a hypothetical character, since nowhere in the transmitted works does Origen present any coherent view of it. I am in no doubt, however, that his many and various statements on these two subjects are a result of his systematic thought on them, though this may never have existed outside Origen's head (ibid.).

Jeg tror, jeg forstår Jacobsen, men formuleringerne er problematiske og troskyldige, og de vidner ikke om forståelse af sammenhængen mellem teori, metode og empiri, og et modspil mellem dem:

Gennem afhandlingen får man imidlertid indtryk af en form for snusfornuft, som hverken er teoretisk eller metodisk funderet. Det gælder også bogens konklusion, hvor det ligefrem hedder:

The diversity (de kristologiske og soteriologiske formuleringers mangfoldighed) is an expression of Logos' care for the individual rational

being at his or her spiritual level. This is in my opinion the most fundamental claim in Origen's Christology and soteriology. My study has justified and substantiated this thesis. My second thesis is that this fundamental unity in a diversity of statements can only be substantiated by using a specific methodological approach – that of allegorical hermeneutics, with a focus on which types of texts Origen employs and which audience he is addressing. This method is valid not only for the study of his Christology and soteriology, but probably also for his other theological subjects (s. 336; jf. s. 337.339).

Selvsagt kan Jacobsen dårligt mene, at hans egen tilgang er allegorisk. Og i det lys kommer bogens afsluttende selveulogi til at virke noget skinger: "By employing this new methodological approach I have been able to demonstrate that the diversity of Christological and soteriological expressions in Origen's writing actually comprise a coherent systematic theology that follows a specific pattern: Human and other rational beings move from creation via a fall and a salvation, to the final perfection through Christ's creating, saving, sustaining, and perfecting acts" (s. 339).

Jeg deler i mange henseender Jacobsens opfattelse af Kristus- og frelsesforestillinger, men på to punkter efterlader den manglende afklaring af videnskabsteoretiske spørgsmål et dobbelt problem. Fordi den er famlende, kan Jacobsen ikke hævde at have godtgjort sine teser. De fremstår postulatoriske, fordi der ikke optræder noget metodisk værn mod cirkelslutninger af typen: "Jeg har godtgjort A, fordi jeg mener A, som jeg finder i X, som dokumenterer A", hvor A svarer til tese og X til empiri. Det andet problem, som også er af metodisk karakter, drejer sig om forholdet mellem genstandsfelt og allegorisk teori. For at nærme mig spørgsmålet er jeg nødt til først at rette blikket mod den forskningshistoriske drøftelse.

Bogens forskningshistoriske diskussion og dens konsekvenser

Bogens forskningshistoriske præsentation er påfaldende kort og rummer en ikke helt uproblematisk prægning, der er en spejling af den udvalgte empiri. Og netop det rejser igen teorispørgsmålet, for hvilken teori ligger der bag den udvalgte empiri knyttet til frelses- og Kristusforestillinger?

Jacobsen indleder drøftelsen med Hal Kochs berømmede og stadig betydningsfulde disputats.² Han medgiver, at Kochs disputats kun i begrænset omfang handler om frelses- og Kristusforestillinger, men at emnet for den i stedet er Origenes' forhold til platonismen. Tilsvarende argumenterer Jacobsen for, at netop dette emne er af stor betydning for forståelsen af det genstandsfelt, han selv har sat sig for at undersøge. Det tør siges; og derfor er det af to grunde beklageligt, at Jacobsen ikke forfølger denne diskussion, men efterfølgende vælger at indskrænke den forskningshistoriske fremstilling til, hvad der specifikt omhandler frelses- og Kristus-forståelse.³ For det første kommer begrænsningen af den forskningshistoriske diskussion derved til at give et fortegnat billede af aktuel Origenes-forskning, hvorved Jacobsens afhandling fremstår mere original og innovativ, end den reelt er. For det andet forsømmer Jacobsen blandt andet på grund af denne udeladelse at stille det helt centrale spørgsmål om den interne relation i Origenes' tænkning mellem epistemologi, kristologi og soteriologi. Det virker påfaldende, eftersom det netop har været omdrejningspunkt i diskussionen i megen nyere Origenes-forskning, ikke mindst i forlængelse Karen Torjesens arbejder fra 1980'erne.⁴ Den manglende inddragelse af hele denne mere principielle drøftelse af forholdet mellem 'filosofi' og 'teologi', platonisme og kristologi, om man vil, betyder, at den diskussion, som har været dagsordensættende i Origenes-forskningen de sidste 40 år, lades ude af betragtning. Det er ærgerligt. Jacobsen kan selvfølgelig hævde, at det alene skyldes hans optagethed af kristologi og soteriologi hos Origenes, men i så fald burde han indgående have argumenteret for kristologiens selvstændighed uafhængig af en underliggende platonisk epistemologi,⁵

2. Hal Koch, *Pronoia und Paideusis. Studien über Origenes und sein Verhältnis zum Platonismus* (Berlin og Leipzig: DeGruyter 1932).

3. Man kan så konstatere, at det faktiske udkomme af Jacobsens læsning har stor lighed med Hal Kochs tolkning, som han også selv lader antyde (s. 315).

4. Se Karen Jo Torjesen, "The Logos Incarnate and Origen's Exegesis of the Gospel", *Origeniana Tertia. The Third International Colloquium for Origen Studies*, red. Richard Hanson og Henri Crouzel (Rom og Oxford: Edizione l'Alteneo og Clarendon Press 1985), 28-40; *Hermeneutical Procedure and Theological Method in Origen's Exegesis* (Berlin og New York: DeGruyter 1986); samt "Pedagogical Soteriology from Clement to Origen", *Origeniana Quarta. Die Referate des 4. Internationalen Origeneskongresses*, red. Lothar Lies (Innsbruck: Tyrolia Verlag 1987), 370-378.

5. Jeg taler udtrykkeligt om platonisk epistemologi og ikke platonisme for at undgå problemstillingen, i hvilken udstrækning Origenes var direkte afhængig af Platon og forstod sig selv som selverklæret platoniker. For det første er denne problematik fortsat ideologisk stærkt ladet. For det andet skaber det blandt andet på grund af det første forhold betydelig forvirring, når man ikke kan skelne mellem de to. Et problematisk eksempel på dette er Mark Edwards, *Origen against Plato* (Aldershot: Ashgate 2002), se særligt s. 159-161.

ligesom det også står i modsætning til, at han faktisk indleder den forskningshistoriske oversigt med Kochs pionerarbejde.

Jacobsen kan, på baggrund af de værker han fremdrager, have ret i, at: "There is a certain agreement among Origen scholars as to which Christological and soteriological themes are central and therefore unavoidable in a monograph" (s. 33). Men når det så tilføjes: "This, however, is the closest we come to a common understanding of Origen's Christology and soteriology, a situation that is at least partly due to an almost lack of methodological consideration," og i samme afsnit pointeres, at: "As a result, practically all the expressions of Christology and soteriology in Origen's writings are misguidedly taken to be at the same spiritual level which is not the case" (ibid.), må det fremhæves, at fremstillingen kun kan opretholdes i kraft af det Prokrustesleje, forfatteren har placeret den forskningshistoriske fremstilling i.

Som allerede påpeget finder jeg det vanskeligt at se, hvordan der med rimelighed kan tales om en klart fremstillet metode hos Jacobsen selv;⁶ men yderligere problematisk bliver det i sammenhæng med hans negligeren af den del af nyere forskningshistorie, hvor hans egne spørgsmål drøftes mere indgående. Det eneste forsvar, han kan have for at udelade denne diskussion, er, at den ikke specifikt vedrører Kristus- og frelsesforståelse hos Origenes, men derimod hermeneutik og skrifttolkning. Det er blot ikke nogen undskyldning, fordi det må være afgørende at stille spørgsmålet, hvad der i sidste instans er en refleksion eller et resultat af hvad. Reflekterer kristologi og soteriologi epistemologi, eller afspejler epistemologien de to første? Det spørgsmål stilles ikke hos Jacobsen, hvorfor man må efterlades i tvivl om dybden i afhandlingens tesar.

Epistemologi eller kristologi som bærende struktur samt genre- og adressatspørgsmålet

Når Jacobsen i sin første tese hævder, at forudsætningen for at forstå Origenes' kristologi og soteriologi er en besindelse på, at bevægelsen hos ham går fra mangfoldighed og kompleksitet til enhed, lyder det besnærende. Men hvordan skal det tænkes epistemologisk? Mangfoldighed og kompleksitet kan selvsagt kun identificeres under forudsætning af et allerede etableret punkt, som mangfoldigheden må ses

6. Et forhold, som også formand for bedømmelsesudvalget, lektor dr.theol. Troels Nørager fremhævede i sin opposition.

som en afvigelse fra, og kompleksiteten forstås som en fortætning af. Det forudsætter en erkendelseshandling, som beror på en konceptuel enhed. Det har forskere som fx Torjesen, David Dawson og Daniel Boyarin forstået, og derfor lægger de afgørende vægt på epistemologien som nøgle til forståelse af Origenes.⁷ For dem alle gælder, at kristologi og soteriologi er spejlinger af grundepistemologi og ikke omvendt. Netop i det lys er det problematisk, at Jacobsen – bevidst eller ubevidst – helt udelader at gå ind på denne drøftelse.

Dertil kommer, at det epistemologiske spørgsmål hos Torjesen er nært sammenknyttet med den problemstilling, som Jacobsen – trods de tre mere fyldige referencer i fodnoter til Torjesen (s. 95.309.315) – lader fremstå som sin særlige metodiske opdagelse, nemlig at Origenes i sine forskellige værker har forskellige modtagergrupper for øje. Det er netop en hovedpointe hos Torjesen, at Origenes i sine kommentarer til bibelske skrifter har åndeligt mere fremskredne adressater for øje, mens han i prædikenerne overvejende henvender sig til de simple kristne. Netop derfor er der også hos Torjesen og de i note syv nævnte forskere en klar forståelse af den dybe sammenhæng hos Origenes mellem epistemologi, kristologi, soteriologi og skriftforståelse. Torjesen hævder fx i en vigtig passage, at:

7. Se de i note fire nævnte værker af Torjesen samt Daniel Boyarin, *Intertextuality and the Reading of Midrash* (Bloomington: Indiana UP 1990); *A Radical Jew: Paul and the Politics of Identity* (Berkeley og Los Angeles: University of California Press 1994), hvor Origenes godt nok kun optræder to steder eksplicit (s. 13.15); men som det er klart fra andre værker af Boyarin, ligger han bag fremstillingen af allegorese i denne virkningshistorisk afgørende bog; "Origen as theorist of allegory: Alexandrian contexts", *The Cambridge Companion to Allegory*, red. Rita Copeland og Peter T. Struck (Cambridge: Cambridge UP 2010), 39-54, hvor Boyarin ændrer sit syn på allegori på baggrund af den kritik, Dawson har fremført mod hans tidligere opfattelse; og endelig John David Dawson, *Allegorical Readers and Cultural Revision in Ancient Alexandria* (Berkeley: University of California Press 1992); "Allegorical Reading and the Embodiment of the Soul in Origen," *Christian Origins. Theology, Rhetoric, and Community*, red. Lewis Ayres og Gareth Jones (London: Routledge 1998), 26-46; "Plato's Soul and the Body of the Text in Philo and Origen", *Interpretation and Allegory: Antiquity to the Modern Mind*, red. Jon Whitman (Leiden: Brill 2000); samt *Christian Figural Reading and the Fashioning of Identity* (Berkeley, Los Angeles og London: University of California Press 2002), særligt s. 19-80. Kun Torjesen figurerer i tre væsentlige noter hos Jacobsen, som der henvises til i indeks, mens Boyarins 2007-artikel er nævnt i bibliografien og kursorisk henvist til s. 79, note 239. Dawson er der ingen referencer til, skønt han har været central i nyere Origenes-forskning. Den i sammenhængen afgørende diskussion om substitutiv over for dihaeretisk allegorese berøres heller ikke. Se hertil Wolfgang Bernard, *Spätantike Dichtungstheorien. Untersuchungen zu Proklos, Herakleitos und Plutarch* (Berlin og New York: DeGruyter 1990), se særligt s. 11-69, og George R. Boys-Stones, "The Stoics' Two Types of Allegory", *Metaphor, Allegory and the Classical Tradition. Ancient Thought and Modern Revisions*, red. George R. Boys-Stones (Oxford: Oxford UP 2003), 189-216, særligt s. 210-215.

Throughout the homilies and commentaries Christians are urged to progress from one level to the next. Even Origen's polemic against the "simple" Christians is intended only to provoke their own advance. Origen assigns Christians to different classes not according to their natures, but according to the degree to which they have exercised their freedom to progress in the Christian life. Indeed, Origen's doctrine of redemption demands this understanding of the classes of Christians, for all who reach perfection must arrive at it through this same progression and Origen is convinced that every rational soul will pass this way. The task of exegesis is to draw out of Scripture those teachings of Christ through which the souls, to whom the teacher addresses his exegesis, can be advanced toward a perfection (s. 43).

Torjesen gør det i sin drøftelse af genrespørgsmålet klart, at der hersker metodisk overensstemmelse i udlægning af både Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente i såvel bibelkommentarer som i prædikener. Samtidig pointerer hun, at der består en forskel mellem de to, og at denne forskel skal søges i forskellig vægtning af modtagerkredse: "These differences between the commentary and homily cannot be fully accounted for simply on the basis that the homily is a condensation of the commentary. They are composed with different audiences in mind" (s. 60). Hertil føjer hun præcist som Jacobsen, at: "The commentary presupposes the more advanced Christian ('the perfect soul').... The homily, on the other hand, is more concerned with the beginner who requires purification before he can approach the mysteries" (ibid.). Ikke desto mindre gælder fortsat den overordnede pointe, at den underliggende form for tekstfortolkning er den samme i begge genrer (Torjesen 1986, 61).

Personligt synes jeg, at Torjesen og Jacobsen med hende overspiller pointen ved at fremhæve funktionsaspektet i genredefinitionen på bekostning af form og semantiske aspekter, der i min optik også indgår som afgørende dimensioner i genrespørgsmålet; men det har jeg ikke mulighed for at uddybe her – det samme gælder i øvrigt i forhold til Origenes' apologetiske skrift, *Contra Celsum*, og traktaterne. Jacobsen savner samtidigt blik for en anden væsentlig pointe hos Torjesen, som igen har med det kristologiske og dermed også det soteriologiske spørgsmål at gøre, nemlig en forskel mellem kommentarer til hhv. gammel- og nytestamentlige skrifter. Fortolkning af Det Gamle Testamente bereder den intenderede læserskare på eksegese af Det Nye Testamente. Sjælen føres gennem renselsens og erkendelsens forskellige stadier til den højeste form for viden, nemlig erkendelsen af Logos. Det er anderledes i udlægningen af Det Nye Testamente, hvor læseren konfronteres direkte med Guds Logos i erkendelsesbevægel-

sens sidste trin (Torjesen 1986, 107), når læseren i den fuldkomne, åndelige erkendelse forenes med Logos' billede.

Netop fordi kristologi og soteriologi hos Origenes er snævert knyttet til udlægningen af den Skrift, i hvilken Logos er tilgængelig, bliver det epistemologiske spørgsmål helt afgørende. Modtagelsen af Kristus er først og fremmest et spørgsmål om en erkendelseshandling, som kristologi og soteriologi selv bliver narrative manifestationer af. Det er Jacobsen faktisk tæt på selv at hævde i en rammende formulering: "As Logos, Christ is both the content of Scripture and the teacher of Scripture. Origen's biblical hermeneutic is thus in a way identical with his Christology and soteriology. Noetic and allegorical exegesis designate closely connected aspects of the same exegetical procedure" (s. 79f.). Jeg kunne ikke være mere enig; men dog med en markant tilføjelse: kristologien og soteriologien er narrative udspaltninger af selve den hermeneutiske figur i Origenes' tænkning; men denne figur er platonisk og ikke bibelsk. Den bliver bibelsk hos Origenes, fordi han bringer den i anvendelse på de bibelske skrifter og forstår den som indbegreb af Logos' virke i historien; men tankeformen er platonisk og i sidste instans en spejling af den grundlæggende struktur, som kendetegner bevægelsen fra arkaiske til aksiale former for religiøsitet.⁸

Konklusion

Det er en for dansk teologi og antikforskning god nyhed, at der efter Hal Kochs disputatsafhandling fra 1932 på ny er skrevet et omfattende arbejde om Origenes. Det skal Jacobsen have tak for. Men som det også er fremgået af denne review-artikel, er det en afhandling, som rummer en række markante problemer. Origenes' kristologi og soteriologi drøftes i overvejende grad løsrevet den kultur- og social-historiske kontekst, inden for hvilken den fandt sted. Det er beklageligt, for derved bliver det svært at forstå, hvorfor Origenes' Kristus- og frelsesforståelse får den prægning, som den får i konfrontationen, rivaliseringen og livtaget med konkurrerende 'religiøse' strømninger

8. Se fx mine artikler "Zur Zeit wird hier das Raum: a Cultural Evolutionary Perspective on Paul and his Religion Epitomised by his Letters", *Spatialising Practices*, red. Gerhard van den Heever (Leiden: Brill 2015 – under udgivelse); "1 Maccabees from an Axial Age Perspective", *Die Makkabäer/The Maccabees. Festschrift für Hermann Lichtenberger*, red. Michael Tilly, Stephan Krauter og Predrag Bukovec (Tübingen: Mohr-Siebeck 2015 – under udgivelse).

som ikke-kristne filosofiske skoler, jødedom og andre typer af kristendom som fx valentiniansk.

I kritikken af afhandlingen er der især to ting, som må fremhæves. For det første en betydelig uklarhed omkring den videnskabsfilosofiske problemstilling. Afhandlingen mangler en klart formuleret teori, ligesom den savner modeller, gennem hvilke teorien filtreres. Endnu mere problematisk er imidlertid et hævdet sammenfald mellem Origenes' brug af allegorese og forfatterens egen metode, hvor man ikke alene savner en sondring mellem *emic* og *etic* perspektiver, men også en forståelse af, hvordan man i dag overhovedet driver tekstfortolkning. For det andet indskrænker Jacobsen sin forskningshistoriske diskussion til alene at dreje sig om kristologi og soteriologi (drøftelsen af Hal Koch undtaget), hvorved afhandlingen dels fremstår mere innovativ og original, end den er, dels udelader et helt fundamentalt og i moderne Origenes-forskning (blandt andet i forlængelse af Koch) centralt spørgsmål, nemlig forholdet mellem platonisme og kristendom, og endnu mere prægnant i forhold til afhandlingen: Skal kristologi og soteriologi forstås som bestemmende for epistemologi og hermeneutik, eller forholder det sig omvendt? Hvis det sidste, som jeg blandt andre argumenterer for, er tilfældet, så nytter det ikke noget at udelade det epistemologiske spørgsmål. Tværtimod. Just det er i min optik nøglen til forståelsen af kristologi og soteriologi hos Origenes.